

BİRİNCİ BÖLÜM

İLERİ DERGİSİ (1926-1930)

1.1. Derginin Serüveni

İleri, 1926 yılında yayınladığı ilk sayısı ile yayın hayatına başladı. 1930 yılında ise 68. sayısı ile birlikte derginin yayın hayatı sonlandı. Dergi, Kırım Tatar Yazarlar Derneği tarafından neşredildi. 1928 yılının eylül ayına dek ayda bir defa basıldı. Bu esnada hacmi yaklaşık yetmiş sayfadan ibaretti. Bu tarihten sonra ise ayda iki defa çıkmaya başladı. Derginin hacmi de yaklaşık otuz sayfaya düştü. Derginin zaman zaman aksadığı oldu, bundan dolayı kimi zamanlarda iki sayı birlikte yayınlandı. Her sene başı itibarıyla derginin sayıları yeniden numaralandı. Ocak ayında çıkan sayısı, birinci sayı kabul edildi. Ancak genel sayısı da ayrıca dergi kapağına yerleştirildi. Dergi slogan olarak Karl Marks'ın meşhur "bütün dünya proleteryalı birleşiniz" sözünü seçti. Derginin başmuharrirliği muhtelif zamanlarda değişti. Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1929 yılının şubat ayına dek (36. sayı) Yazıcılar Heyeti tarafından ortaklaşa editörlük yapıldı. Bu sayıdan itibaren Cafer Ğafarof, derginin başmuharriri oldu. Mayıs 1929 yılında çıkan 43. sayıdan, son sayısına dek ise Cemil Seydamet başmuharrirlik yaptı.

İleri kendisini "siyasi, ictimai ve edebi bir dergi" olarak ifade etmektedir. Bunun yanı sıra tarihi, felsefi, dini birçok makale ve şiir de kaleme alınmıştır. Bundan başka olarak, SSCB hükümetinin Kırım'da aldıkları kararlar, teknoloji haberleri, gezi yazıları da dergide kendine yer bulmuştur. Bunun yanı sıra interaktif bir yönü de bulunmaktadır. Öyle ki, zaman zaman anketler yapılmış ve halkın nabzı ölçülmüş, derginin gidişatı ile ilgili bu anketlerden faydalanılmıştır.

Sabit bir yazar kadrosu yoktur. Kırım'ın önde gelen bilim adamları, yazarlar, şairler makale, şiir ve hikayelerini kaleme alırken, halkın da zaman zaman şiirler ve yazılar kaleme aldığı vakidir.

Dergi, yayımlanmaya başladığı tarihten itibaren aynı çizgide kalmamıştır. Bunda, daha evvel sözünü ettiğimiz Veli İbrahim döneminin tesiri vardır. Veli İbrahim'in

idamıyla birlikte, yerlileştirme politikalarının getirdiği taviz ortamı da fiili olarak ortadan kalkmaya başladı. Yazarlardan, Abdullah Dermenci'nin de işaret ettiği üzere 1928 yılının Eylül ayında derginin ikinci dönemi başladı.

1.1.1. Derginin Birinci Dönemi

Dergi Kırım Tatarcası ile yayın yapmıştır. Yayın hayatına başladığı 1926 yılından, 1929 yılının ilk sayısına (36. sayı) dek Arap elifbası ile yayınlanmıştır. Bu tarihten itibaren ise Yeni Türk-Tatar Alfabesi olarak nitelendirilen bir çeşit Latin harfleriyle neşredilmiştir. Ancak derginin 1928 yılına ait 25. sayısı Latin harfleriyle basılmış olup, müteakip sayıda tekrar Arap elifbası ile neşredilmeye devam edilmiştir. Bu sayı derginin mutlak surette yeni alfabeye geçeceğinin bir habercisiydi. Ayrıca yazarlarının Yeni Elifba Komitesi'ndeki işlevleri hakkında da bilgi vermektedir. Bunun yanı sıra, tespit edebildiğimiz kadarıyla 1928 yılında neşredilen 21. sayı itibarıyla Arap elifbası ile neşredilen hemen her sayıda Latin alfabesi ile basılmış bir hikaye ya da pasaj mevcuttur. Bu hikayeler genellikle bir önceki sayıda Arap elifbası ile neşredilen hikayelerdir ve yeni elifbayı öğretme düşüncesi ile basılmıştır.

İleri'nin çıkışıyla ilgili bilgileri *Yeni Dünya (Yanı Dünya)* ve *Okuv İşleri*'nde de görmek mümkündür. *Yeni Dünya*'da derginin yazar kadrosu ve abonelik işlemleriyle ilgili birtakım bilgiler verilmiştir.³³ Bu yazar kadrosunun zaman içerisinde değiştiği, ilk devir yazarlarının, sonraki süreçte makalelerinin seyrekleştiği görülmektedir. *Okuv İşleri*'nin 1926 tarihli 4-5. sayısında ise her iki derginin eşzamanlı olarak Kırım'da yayınlanması "küçük Kırım için büyük bir başarı" olarak nitelendirilmiştir.³⁴

İlk döneme ait bilgilerimiz kısıtlıdır. Haber alabildiğimiz kaynaklar ise, ilk dönemi yargılayıcı bir tutuma sahiptir. Bundan dolayı buradan edinebileceğimiz bilgiler yanıltıcı olabilir. Yine de ilk dönem hakkında yazılan makalelerden, yapılan atıflar dolayısıyla kimi bilgilere erişebilmekteyiz. Bunlardan en mühimi Abdullah Dermenci'nin Yaş Yazıcılar Derneği'nin genel toplantısında, *İleri*'nin dördüncü yılı münasebetiyle yaptığı

33 Kamelya Tekne, a.g.m. s. 1435-1436.

34 Kamelya Keskin, "Kırım Tatar Basınında Bir Pedagoji Dergisi: *Okuv İşleri*", *Türkiyat Mecmuası*, cilt 25, sayı 2/Güz (2015) s. 307-320.

konuşmasıdır. Bu konuşma daha sonra iki sayıda makale olarak neşredilmiştir.

İleri’nin ilk dönemine ve değişimine ışık tutan bu konuşmada, derginin ilk sayılarına ait makalelerden kimi alıntılar yapılmış ve ilk dönemin milliyetçi yönü mercek altına alınmıştır. Aşağıda yapacağımız alıntı, derginin ilk sayısında “Maqsadımız” başlığı ile yayınlanmıştır:

İnqılabqa qadar barlığından her kün bir qısmını qayıb etmekde olğan Tatar xalqı Kommunist Partiyası’nın tutdığı doğru milliy siyaset sayesinde şu birkaç yıl içinde kendisine kelmege, yıqılmış barlığını yanından canlandırmağa başladı.

Bu kün maddi ömri türlenmekde olğan xalq biraz da hislerini yaşatmaq, biraz da qalbini rahatlandırmaq, biraz da dimağını, ruhını beslemek istey.

O kendi etrafında Qırım’nın en muntexab yazıcılarını toplay, o Qırım’ın bütün genc muharrirlerine kendi sahifelerini aç. O qart muharrirlerimiznin tecribesine, yaşlarımıznın bu cesaret ve havesine tayanaraq ortaya çıqa.³⁵

Buradan anlaşılacağı üzere, *İleri* ilk çıktığı dönemde Komünist idarenin “milli siyaseti” sayesinde varlığını canlandırmaya başlamıştır. Kuşkusuz bu “milli siyaset” yerileştirme politikalarının getirdiği milli özgürlük ortamını ifade etmektedir. Bununla paralel olarak, yazarlar basını “halkın hislerini” yaşatmak için bir vasıta olarak görmüşlerdir. İlk dönem ile alakalı bu durum, Abdullah Dermenci’nin yoğun eleştirilerine muhatap olmuştur. Abdullah Dermenci’ye göre *İleri*’nin ilk devri, “gerçekten de Sovyet hükümetine karşı düşünceli entelijansiyanın ruhunu besleyen bir vasıtacı” olmuştur.³⁶

Bu dönemin göze çarpan yazarları Mahmud Nedim, Ablakim İlmiy, Bekir Çobanzade ve Hasan Sabri Ayvazov gibi milliyetçi kimliği ile bilinen yazarlardır. Elimizdeki az sayıdaki eski vesikadan ve derginin ilk dönemdeki yazar kadrosundan, iki dönem arasındaki farkı müşahade edebilmekteyiz. Örneğin, 1927 yılında Matbuat Bayramı vesilesi ile yayınlanan 12. sayısında derginin ilk dönem ruhunu görmek mümkündür. Yazarını tespit edemediğimiz “Qırım Tatarlarında Gazeta ve Gazetacılıq” başlıklı makalede, yazar, Gaspıralı’nın siyasi hayatını Rusofillik, İttihad-ı İslamcılık ve Pantürkistlik olarak tespit etmiş ve Pantürkist olarak vefat ettiğini kaydetmiştir.

35 Abdullah Dermenci, “İleri’nin Çıqmasına 4 Yıl Toluv Münasibetile Nesir Edebiyat ve İleri Jurnalı”, *İleri*, I/56 (Yanvar, 1930), s. 3-6.

36 a.g.m. s. 3.

Makalesinde Gaspıralı'ya uzunca bir yer ayıran yazar, onun hayatını bütün Rusya Türk-Tatarları için müstakil bir devir olarak nitelemiştir. Bu devirde Rusya Müslümanlarının uyandığını, dil ve edebiyatın ehemmiyetini anladıklarını, milli matbuata sahip olduklarını ve terakki fikrine eriştiklerini belirtmiştir. Ancak yazar için Gaspıralı'nın en büyük ehemmiyeti, onun Türk-Tatar aleminde milli bilinç doğurmasıdır.³⁷

Derginin, ilk devrini ceditçi mirasa sahip çıkılan, milliyetçi eğilimlerin gözle görüldüğü bir devir olarak nitelemek mümkündür. Bu devirde Gaspıralı İsmail muteber bir şahıs, Cedidçilik bağnazlığa karşı başarılı bir harekettir. Aynı zamanda bu dönem Türk-Tatar vurgusunun da bolca yapıldığı bir dönemdir. Yeni devirde ceditçi mirasın reddedildiği, milliyetçi yazarların burjuva destekçisi ilan edildiği görülmektedir.

Bu dönemde toplamda 27 sayı neşredildi. Yazarlar, ikinci dönemde neredeyse hiçbir eser veremediler. Dahası ikinci dönemdeki yazarların eleştirilerine maruz kaldılar. İlk dönemdeki sosyalist kimlikli yazarlar ise ikinci dönemde daha çok öne çıkmaya başladı.

1.1.2. Derginin İkinci Dönemi

İlk dönemdeki bu olumlu tablo, *İleri*'nin ikinci devrinde kaybolmuştur. Zervi'nin “Edebiy Tilimizin İnkişafı Haqqında” başlıklı makalesinde Gaspıralı devrine “Sovyet gözlüğü” ile baktığını söyleyen yazar, o devirde yaşayan yazarların düzgün bir istikamet alamadıklarını, onların fikirlerinde proleter düşüncesinin bulunduğu bir satır dahi olmadığını kaydetmiş ve Gaspıralı devrini skolastik bir dönem olarak aktarmıştır.³⁸

İleri'nin ikinci devri için Abdullah Dermenci, derginin 28-29. (Ağustos-Eylül 1928) sayısını milat kabul etmektedir.³⁹ Veli İbrahim'in 9 Mayıs tarihinde kurşuna dizilmek suretiyle idam edilmesini hesaba katarsak, yazarın neden böyle bir tarihi milat olarak seçtiğini de tespit edebiliriz. Veli İbrahim'in ölümüne müteakip çıkan sayılarda onun ölümü ve şahsıyla alakalı bir sessizlik hakimdir. Veli İbrahim ile ilgili sessizlik, isimsiz neşredilen “14-nci Qırım Ülke Fırqa Konferensiyası Yekünlerinden” başlıklı

37 İsimli, “Qırım Tatarlarında Gazeta ve Gazetacılıq”, *İleri*, 12 (April, 1930), s. 5-?.

38 Nasibulla Zevri., “Edebiy Tilimizin İnkişafı Haqqında”, *İleri*, IXX/54 (Noyabr, 1929), s. 6-8.

39 Dermenci, a.g.m. s. 3.

makalede bozulmuştur. Veli İbrahim devrinin kapanması Sosyalist unsurların Kırım’da artmasına sebep gösterilmiştir.⁴⁰

Veli İbrahim sınıf düşmanı ve burjuva milliyetçisi olarak suçlanmıştır. 1929 yılında Cemil Seydamet’in, Buzlu müstear adıyla kaleme aldığı “Tiyatro Haqqında” başlıklı makalesinde yazar, Tatar tiyatrosunun inkılaptan evvel başında usûl-i Cedid’in bulunduğunu kaydetmiş ve bu hareketi burjuva ile ilişkilendirmiştir. Makalenin devamında Veli İbrahim döneminde oynanan kimi piyesler (Leyla ve Mecnun, Çorabatır, Kız Yaşı vb.) din ve millet kokusundan arınmayan, zararlı piyesler olarak ifade edilmiştir. Yazar makalesinin devamında Tatar tiyatrosunun, işçi sınıfına gereği kadar yaklaşmamasının sorumlusu olarak da Veli İbrahim, Baliç ve Celal Meinoğlu göstermiştir.⁴¹ Celal Meinoğlu’nun tiyatronun başına koyulması Ümer İpçi’nin de eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Ümer İpçi, tiyatrodaki karşı devrim boyasıyla boyanmış piyesler oynatılmasını, Veli İbrahim’in sebep olduğunu iddia etmiştir.⁴²

Yine Yakub Musannif’in kaleme aldığı “Yehudiy Emekdarını Topraqqa Yerleşdiruv ve Bizim Vazıyfemiz” başlıklı makalede, Yahudi emekdarlarını boş topraklara yerleştirme işinde, Veli İbrahim’in mollalar, şovenist milliyetçiler ve kulaklarla iş birliği yaparak farklı milletten işçileri birleştirme fikrine darbe vurmak için çabaladığı iddia edilmiştir.⁴³

Dergideki iki dönem arasındaki farkı milliyetçi yazarların zaman içerisindeki tasfiyesi de göstermektedir. Mesela, milliyetçi kimliği ile bilinen Hasan Sabri Ayvazov’un elimizdeki nüshalar göz önünde bulundurulduğunda, dergide birçok makale yayınladığı görülmektedir. Yalnızca 1928 yılının ilk yarısına ait üç makalesi basılan Hasan Sabri Ayvazov’un, Abdullah Dermenci’nin işaret ettiği 1928 yılının eylül ayı itibarıyla hiçbir makalesine rastlanmamaktadır. Bunun gibi, Kırım’ın en büyük ilim adamlarından biri olan Bekir Çobanzade’nin eserleri de o sayıdan itibaren dergide yer bulamamıştır. Hatta Çobanzade birçok kereler, derginin yazarları tarafından eleştiriyse

40 İsimli, “14-nci Qırım Ülke Fırqa Konferansiyası Yekünlerinden”, *İleri*, I/36 (Fevral 1929), s. 2-3.

41 Cemil Buzlu, “Tiyatro Haqqında”, *İleri*, I/36 (Fevral 1929), s. 6-8.

42 Ümer İpçi, “Tiyatromız”, *İleri*, VII/42 (May, 1929), s. 6-7.

43 Yakub Musannif, “Yehudiy Emekdarlarını Topraqqa Yerleşdiruv ve Bizim Vazıyfemiz”, *İleri*, VI/41 (Aprel, 1929), s. 5-7

maruz bırakılmıştır.

Görüldüğü üzere, Kırım'daki sosyal ve siyasi değişimden *İleri* de nasibini almıştır. Başlangıçta milliyetçi ifadelerin, milli kimliğin sosyalist ifadelerle yaşayabildiği dergi, bilhassa Veli İbrahim'in ölümüne müteakip tamamıyla sosyalist bir çizgiye geçmiş ve SSCB'nin Kırım'daki propaganda aracı gibi hareket etmiştir.

1.2. Derginin Yazar Kadrosu

İleri'nin yazar kadrosu bir hayli geniştir. Derginin hemen her sayısında bir makalesi, şiiri ya da hikayesi yayınlanmış yazarlar kadar, dergiye bir defaya mahsus konuk olmuş birçok yazar ve şair vardır. Bunun yanı sıra Rus kökenliler ağırlıkta olmak üzere yabancı birçok yazarın makale ve hikayeleri, çeviri vasıtasıyla dergide yayınlanmıştır. Bilhassa Maksim Gorki'nin hikayeleri dergide geniş yer bulmuştur. Bunun yanı sıra Kazan, Azerbaycan ve Türk dünyasının muhtelif bölgelerinden yazarların yazdıkları makale ve şiirler de dergide yer bulabilmiştir.

Derginin ilk dönemi ile ikinci dönemi yazarları arasında farklılık mevcuttur. Derginin ilk döneminde dikkat çeken yazarlar Bekir Çobanzade, Hasan Sabri Ayvazov, Mahmud Nedim ve Ablakim İlmiy'dir. Bu yazarların ikinci dönem itibarıyla neredeyse hiçbir eserine rastlanmamaktadır. Dahası bu yazarlar, yer yer eleştiriye maruz kalmışlardır. Eleştiriler ile en fazla muhatap olan yazar tarihçi ve Türkolog Bekir Çobanzade olmuştur. Bekir Çobanzade, tarih alanında yazdığı akademik makalelerini ve alfabe değişikliği ile ilgili fikirlerini dergide yayınlamıştır.

Tercüman ve *Vatan Hadimi*'nin başmuharrirliklerini yapmış olan Hasan Sabri Ayvazov⁴⁴ ise tespit edebildiğimiz kadarıyla Kırım Tatar Türkçesinin ıslahı ve alfabe değişikliği konularında makaleler yayınlamıştır.

Yeni Elifba Dostları Cemiyeti'nin üyelerinden olan Mahmud Nedim de dil ıslahı, alfabe değişikliği ve merkezi hükümetin aldığı kararlar üzerine makaleler yazmıştır.

44 Hasan Sabri Ayvazov hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: İnci Yelda Şafakçı, *Kırım Tatar Aydınlarından Hasan Sabri Ayvazov (1878-1938) Hayatı, Fikirleri ve Eserleri*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, 2015.

Altaylı müstear adını kullanan Ablakim İlmiy ise dergide denemelerini yayınlamıştır.

İkinci dönemde sosyalist fikirli yazarlar daha ağırlıktadır. Ancak yine de daha evvel milliyetçi olduğu bilinen ya da milliyetçi fikirlerle eserler vermiş yazarlar, sosyalist görünümde dergide yazarlık yapmaya devam etmişlerdir. Aşağıda, derginin ikinci döneminde göze çarpan, güçlü bir etki alanına sahip olduklarını düşündüğüm yazarların biyografilerini vermeye çalıştım.

1.2.1. Osman Akçokraklı (1878-1938)

Coğrafyacı, tarihçi, arkeolog kimliği ile bilinen Osman Akçokraklı, 1878 yılında Bahçesaray'da doğmuştur. Kırım'ın Akçokrak köyünden olduğu için bu soyadı almıştır. İlk eğitimini de bu şehirde almıştır. Evvela Bahçesaray Mektebi'ne, ardından da rüştiyeye gitmiştir. 1894 yılında Akmescit'e giden yazar burda jimnaza kaydolmuştur. Buradaki eğitimi bittikten sonra St. Petersburg'da askerlik hizmetini ifa etmiştir.

1905 yılında askerlik hizmetini tamamladıktan sonra Kırım'a dönen Akçokraklı, burada Zincirli Medrese'de hocalık yapmış ve *Tercüman* gazetesinde çalışmaya başlamıştır.⁴⁵ Akçokraklı, gençliğinde Ufa, Örenburg, Taşkent, Semerkant, Aşkabat, Buhara ve Bakü gibi şehirlere, Yunanistan, İtalya, Türkiye, Suriye, Mısır, Almanya gibi ülkelere birçok seyahatlar gerçekleştirmiştir. Petersburg'ta, İstanbul'da, Kahire'de ve Beyrut'ta eğitim görmüş, Rus, Arap, Fars, Alman ve Fransız dillerini iyi derecede öğrenmiştir.⁴⁶

Akçokraklı, Kırım'da *Okuv İşleri*, *İleri*, *Yeni Dünya* gibi dergi ve gazetelerde makaleler kaleme almıştır. 1921 senesinde onun çabalarıyla *Tercüman*'nın basıldığı ev, Gaspıralı Müzesi'ne çevrilmiştir.⁴⁷

Pedagoji Enstitüsü'nde Türkçe, Doğu Tarihi, Arkeoloji ve Etnografya dersleri

45 Gülnara Bekirova, "Qırım Tarihının Saifeleri Osman Aqçoqraqlı", erişim tarihi: 29.06.2023, (<https://ktat.krymr.com/a/27469455.html>)

46 Seyran Süleyman, "Osman Aqçoqraqlı'nın Maarif Sasındaki Faaliyeti", *Emel Dergisi*, 236-237 (Temmuz, Aralık 2011)

47 Bekirova, a.g.m.

vermeye başlayan yazar, bu sahada birçok kitap ve makale de kaleme almıştır.

1934 yılında, Osman Akçokraklı Pedagoji Enstitüsü'ndeki görevinden kovulmuştur. Bunun nedeni onun “burjuva milliyetçiliği” suçunu işlemiş olmasıdır. Akçokraklı, buradaki görevini bıraktıktan sonra, Bakü'ye geçmiş, ancak orada da rahat edememiştir. 1938 yılında Bakü'de yakalanan Akçokraklı Gaspıralı'nın Pantürkizmini devam ettirdiği ve devrim karşıtı casusluk yaptığı gerekçesiyle Akmescit'te gönderilmiş ve 17 nisan tarihinde kurşuna dizilmek suretiyle idam edilmiştir.

Akçokraklı ilmi eserlerinin yanında hikaye ve şiirler de kaleme almıştır. Onun bazı edebi ve ilmi eserleri şunlardır: *Nenekecan Hanım Dürbesi* (1899), *Qırımın Küçük Bir Dolaşuv* (1924), *Qart Muallim ve Yazıcılarımızdan İ. Gasprinskiy* (1925), *Qırım'da Tatar Tamğaları* (1926), *Bağçasaray Közyaş Çeşmesi* (1927), *XIII-XV. Yüzyıllara Ait Eski Kırım ve Oğuz Yazıtları* (1927), *Canmuhammed'nin Toğay Bey Poeması* (1930).

Akçokraklı'nın *İleri*'de kaleme almış olduğu makaleler, arkeoloji ve tarih alanındadır. Yazar buradaki makalelerinde, Kırım'da gerçekleşen ilmi çalışmaları, toplantıları ve bilimsel makalelerini neşretmiştir. Buradaki makalelerinde, Sosyalizm düşüncesine ve SSCB hükumetine dair neredeyse tek satır bilgi bulunmamaktadır. Bu haliyle, diğer yazarlardan ayrıldığını ifade edebiliriz.

1.2.2. Ümer İpçi (1897-1955)

Ümer İpçi, Kırım'ın Bahçesaray şehrinde doğmuş yazar, şair, tercüman, rejisör ve aktördür. Edebi eserlerinde Alkeday ismini de kullanmış olan yazar, ilk tahsilini İsmail Gaspıralı'nın usûl-ı cedit mektebinde almıştır. Daha sonra ise Kırım ve Başkurdistan medreselerinde tahsiline devam etmiştir. Kırım'a döndükten sonra muhtelif mekteplerde öğretmenlik yapmış bunun yanı sıra tiyatro ocaklarında da faaliyet göstermiştir.⁴⁸

Ümer İpçi, 1915 yılında “Medrese” adındaki ilk şiirin, 1917 yılında ise “Bosaga” adlı ilk hikayesini neşretmiştir. Şair ve hikaye yazarlığının yanı sıra tiyatro eserleri meydana getirmiş ve bu oyunlarda kimi zaman aktör olarak yer almıştır. 1925 yılında

⁴⁸ Zakir Kurtnezir, *Kırımtatar Edipleri*, Akmescit: KRP Yayınevi, 2014, s. 92.

çekilen ilk Kırım Türk filmi “Alim-Kırım Yigiti” filminin senaryosunu yazmıştır.⁴⁹

Ümer İpçi, 1917 yılında “Gazi Mansur” poemasını yazmıştır. Bu poema, yazarın dünya görüşü ve felsefesi hakkında kimi bilgiler vermektedir. *Kırım Ocağı*’nda neşredilen bu eserde vatanseverlik, milliyetçilik ve İslam dinine ait birçok nüans görmek mümkündür.⁵⁰

Ümer İpçi, 1937 senesinin 22 ekiminde Komünist Parti tarafından tutuklanmıştır. İsnat edilen suç, diğer yazarlarda olduğu gibi “burjuva milliyetçiliği”dir. Böylece Ümer İpçi için uzun yıllar sürecek hapis hayatı başlamış oldu. 12 yıllık hapis cezasına çarptılan yazar, ceza süresi bitmesine rağmen serbest kalmamıştır.

İpçi, birçok tiyatro eseri kaleme almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: “Şahin Giray”, “Faîşe”, “Nenkecan”, “Alim”, “Azat Halq”, “Düşman”, “Tarahaşlı Seid Oğlu Seydamet”. Tiyatro oyunlarının yanı sıra “Mirzanın Hatire Defterinden”, “Avcı”, “Qaqlıq Bazarı”, “Cevap”, “Bağçevan” gibi hikayeleri ve “Açlıq”, “Ocalar” ve “Alim” gibi romanlar yazmıştır. Ümer İpçi’nin bunların yanı sıra birçok eseri de kaybolmuştur.⁵¹

Ümer İpçi, *İleri* dergisinde de tiyatro hakkında makaleler kaleme almıştır. İpçi de diğer yazarlar gibi Sosyalizm heyecanına kapılmış yazarlardandır. Eski tiyatro ve oyunların oynatılmasından rahatsız olmuştur. Bir makalesinde, Veli İbrahim tarafından tiyatronun başına geçirilen Celal Meino’f’un döneminde oynanılan “Leyla ile Mecnün” ve “Tahir Zühre” oyunlarının halkın gözünü boyamak gayesinde olduğunu iddia etmiştir.⁵² Ümer İpçi’ye göre, Kırım’da tiyatro gelişmemiştir. Tiyatronun Doğu milletlerinde olmayışının nedeni İslam dinidir. İslam’ın yasak kıldığı müzik, resim ve diğer edebi sanatlar, sahne oyunlarının gelişmesini engellemiştir.⁵³

Ümer İpçi, tiyatroyu halkın aydınlanması, gelişmesi için önemli bir vasıta olarak görmüştür. Onun nazarında tiyatronun, okuldan farkı yoktur. Ümer İpçi, evvela kültür meselesine eğilmiştir. Onun tamamlanmadan, endüstriyelleşmenin gerçekleşmesinin zor

49 Zafer Karatay, “Kırım Türk Edebiyatında İki Portre”, *Emel*, 170-171 (Ocak-Şubat, Mart Nisan 1989), s. 46

50 Ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Asanoğlu Kerim, “Ümer İpçi’nin “Gazi Mansur” Poemasına Dair”, *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, çev. Seher Maşkaroglu, III/1 (2023), s. 158-164.

51 Hansaraylı, “Facialı Qurumnın Qurbanı, Büyük Sima Ümer İpçi”, erişim tarihi: 23.06.2023, (<http://leylaemir.org/lat/literary-gallery/umer-ipci/umer-ipci.php>)

52 İpçi, a.g.m. s. 6.

53 Ümer İpçi, “Teatr ve Yazıcılarımız”, *İleri*, XII-XIII/47-48 (Ağust, 1929), s. 6-7.

olacağı kanısında olmuştur. Ümer İpçi, tiyatronun esas vazifesini ise “Partiya ve Şuralar hakimiyetinin bütün direktiva ve kararlarının ömürge keçirilmesinde öz hissesine tüşken işni yapmak” olarak tanımlamıştır. *İleri* dergisi sayfalarında Sosyalist fikirleri savunmuş ve proleter edebiyatı için uğraş vermiştir. Abdullah Dermenci’nin, Yalı Boylu müstear adıyla kaleme aldığı “Edebiyat Cebhesinde Yaş Qalemler” başlıklı makalede, Ümer İpçi’yi milliyetçi sıfatıyla bilinen yazarlar ile aynı satırlarda bahsetmesi, Ümer İpçi’nin bir cevabi yazı yazmasına neden olmuştur. “*İleri* İdaresine” başlıklı bu yazıda, Ümer İpçi, “Odabaş, Hamdi Giraybay, Celal Meinof gibi milliyetçi unsurlarla adının bir sırada yazılmasını gayet kaba bir davranış” olarak nitelemiştir. Ümer İpçi makalesinin devamında milliyetçiler ile hiçbir zaman alakasının olmadığını, 1919 yılından itibaren milliyetçi unsurlara karşı savaş erdiğini ve “Cigitke” ve “Kim Yol Şaşqan” şiirlerinde milliyetçilik mefkuresine karşı darbe vurduğunu ifade etmiştir. Daha sonra, Doğu’nun işçi kütlelerinin bağımsızlığına ancak Komünist Parti yolbaşçılığında ulaşabileceğine iman ettiğini belirtmiştir. Kendi adını Milli Fırkacılar ile birlikte gösteren bu “hatayı” Abdullah Dermenci’nin düzeltmesini talep etmiştir.⁵⁴ *İleri* idaresi bu makalenin altına, Yalı Boylu’nun makalesinin maksadının bu olmadığını, bazı meselelerin üstünü açıp göstermek olduğunu kaydetmiştir.

Ümer İpçi, dergide milliyetçilikle en ufak bir bağlantısı olan kişilerin ya da milliyetçilerle temasta olan kişilerin nasıl bir tedirginlik yaşadığını gösteren bir örnektir.

Her nasılsa, sonraki yıllarda da “burjuva milliyetçisi” olmak suçundan kurtulamamıştır. O hapis cezasına müteakip ruh hastalıkları hastanesine sevk edilmiş ve 1955 senesinde Sibiry’a’nın Tomsk şehrinde vefat etmiştir.

1.2.3. Altanlı (1898-1976)

Asıl adı Abdürahim İlyas Şeyhzade olan Altanlı, 1898 senesinde Karasubazar’da doğmuş şair ve yazardır. *İleri*’de Altanlı müstear adıyla yazılar kaleme almış, kendi adını kullanmamıştır. Çok erken yaşlarda hem anne hem de babasını kaybetmiştir. İptidai mektepte okuduktan sonra bir yıl da Rus okulunda okumuştur. 1917 senesinde Çar

⁵⁴ Ümer İpçi, “İleri İdaresine”, *İleri*, XI/46 (İyun, 1929), s. 21.

ordusunda askerlik yapmış, 1918 yılında sakatlanarak Kırım'a geri dönmüştür.⁵⁵

Altanlı, Kırım'da Zincirli Medrese'de de eğitim görmüştür. Kırım'da Sovyet idaresinin tesisinden bir süre sonra bir basmahanede bekçilik yapmış, 1921 yılında Moskova'ya gitmiş ve burada Şark Dilleri Üniversitesi'nde eğitim almaya başlamıştır. 1925 yılında buradaki eğitimini bitirdikten sonra Moskova'daki Pedagoji Enstitüsü'ne girmiş ve 1930 yılında buradaki eğitimini de tamamlamıştır.⁵⁶ Eğitimini bitirdikten sonra Pedagoji Enstitüsü'nde hocalık, dergi ve gazetelerde yazarlık ve editörlük, Kırım Tatar Devlet Tiyatrosu'nda direktörlük yapmıştır.

Altanlı, birçok şehirde yaşamıştır. 1941 yılında, sürgünden evvel gazeteci kimliği ile Semerkant'a gitmiş, daha sonra Soçi'de bir süre çalışmıştır. Sürgünden sonra tekrar Özbekistan'a gitmiş, burada okullarda öğretmenlik yapmıştır. 1957 yılında Özbekistan Devlet Üniversitesi'nde kütüphane müdürü olarak çalışmış, burada Rus ve Batı Edebiyatı ile alakalı çalışmalarda bulunmuştur.⁵⁷

Altanlı arkasından birçok kitap bırakmıştır. Eserlerinin bazıları şunlardır: *Traktor* (1928), *Ateşli Satırlar* (1930), *Eniş Yılları* (1932), *İzlerim* (1970), *Kanatlı Kuvanım* (1972), *Şiirler* (1979). *İleri*'de de birçok şiir ve hikayesini neşretmiştir. Şiirleri yeni proletar edebiyatının izlerini taşımakta, biçim itibarıyla geleneksel olmaktan uzaktır.

Altanlı şiir ve hikayelerinin yanı sıra edebiyat sahasında da kimi makaleler yazmıştır. Dünyaya Sosyalist perspektiften bakmakla birlikte, geçmişe bakışı biraz farklıdır. Mesela Şamil Toktargazi ile alakalı kaleme aldığı art arda yayınlanmış bir makalesinde, Toktargazi'yi bir sosyalist olmamasına rağmen inkılapçı olması nedeniyle muteber kabul etmiştir.⁵⁸ Yazarın, Şamil'in, din içerikli şiirlerine yaptığı yorumlar, onun dine ve din adamlarına bakış açısı hakkında da fikir vermektedir. Toktargazi'nin bir şiirinde yer alan "Sofılıq tam eşşeklikdir" mısrasına, Altanlı, "bundan daha iyi tasvir eden satırları ben bilmiyorum" sözleriyle mukabele etmiştir.⁵⁹ Onun tüm makale ve şiirlerinde müstear adını kullanmasının nedenini belki de "Şeyhzade" adını, kullanmak

⁵⁵ Kurnezir, a.g.e. s. 95.

⁵⁶ Kurnezir, a.g.e. s. 95.

⁵⁷ Kurnezir, a.g.e. s. 95-96.

⁵⁸ Altanlı, "Hüsein Şamil Toxtar Ğazı", *İleri*, XII-XIII/47-48 (Avgust, 1929), s. 10-12.

⁵⁹ Altanlı, "Hüsein Şamil Toxtar Ğazı", *İleri*, XIV/49 (Avgust, 1929), s. 13-15.

istememesinde arayabiliriz. Altanlı, 1976 yılında, Semerkant'ta vefat etmiştir.

1.2.1. Cemil Seydamet (1903-1977)

Cemil Seydamet, yazar, gazeteci, tarihçi ve fikir adamıdır. Derginin bir dönem başmuharrirliğini de yapan ve en aktif yazarlarından biri olan Seydamet, 21 Mayıs 1903 senesinde Karasubazar'da doğmuş, ilk ve ortaöğretimini doğduğu yerdeki rüştiyede okumuştur. 1922 senesinde Akmesic'teki Fırka Mektebi'ne gitmiş ve orada okumuştur. 1924-1928 senelerinde Moskova'daki Şarki Emekdarlar Üniversitesi'nde eğitimine devam etmiş ve mezun olmuştur.⁶⁰

Kırım'a geldikten sonra *İleri*'de ve *Yeni Dünya*'da çalışmıştır. 1932 senesinde tekrar Moskova'ya gitmiş ve tarih alanında üç yıl devam eden aspiranturosunu⁶¹ tamamlamıştır. 1939 yılında Rusça *Germanskaya i Avstriyskaya Razvedka v Tsarskoy Rossii* (Çarlık Rusyası'nda Almanya ve Avusturya İstihbaratı) adlı kitabı neşredilmiştir. Moskova'da iki yıl kalmış, burada Türkiye tarihi ile ilgili dersler vermiştir. Daha sonra parti tarafından Magadan'a gönderilmiştir. Burada *Sovetskaya Kolima* gazetesinde ve radyoda çalışmış ve hocalık yapmıştır.⁶² II. Dünya Savaşı'ndan sonra Magadan'da *Ulu Vatan Cenkinde Bulungan Sibirliler Akında* adlı kitabı basılmıştır. 1956 senesinden sonra Moskova'ya dönmüş ve hayatının sonuna kadar orada yaşamıştır. Ömrünün sonuna doğru, Taşkent'te Kırım Tatar edebiyatı ve dili ile alakalı bir dizi makale ve kitabı basılmıştır.⁶³

Cemil Seydamet, *İleri*'de tarih, felsefe, sosyalizm, dil ve edebiyat konularında birçok makale kaleme almıştır. Aynı zamanda, edebi sahada şiir ve hikayeler de kaleme almış ve bu sahadaki eserlerinde Buzlı ya da Cemil Buzlı müstear adını kullanmıştır. *Ufuqqa Doğru* adlı romanını da *İleri* sayılarında yayınlamıştır.

Seydamet, dergiyi fikirlerini yaymak için bir vasıta olarak kullanmıştır. Onun

⁶⁰ Kurtnezir, a.g.e. s. 107.

⁶¹ SSCB ve Doğu Bloğu ülkelerinde yüksek lisansa tekabül eden bir eğitim süreci.

⁶² İsmail Asanoğlu Kerim, "Cenkten Evvelki Kırımtatar Edebiyatı ve Matbuatında Rastkelinen Taxallüsler ve Oların Açıklamaları", *Krimckoe İstoriçeskoe Obozrenie*, sayı 1 (2018), s. 75-101.

⁶³ İsmail Asanoğlu Kerim, *Kırımtatar Edebiyatı*, Akmesic: Kırımdevokuvpedneşir, 1995, s. 257-258.

bütün edebi ve ilmi uğraşı sosyalist medeniyet yapıcılığı için bir vasıta aracıdır. O inkılabın zorla tahakküm edeceğine inanan bir insandır. *İleri*'de yazarın tespit edebildiğimiz ilk şiirinde bu fikrine uygun nüanslar görmek mümkündür. “Ulu Yol” başlıklı şiirinde, inkılabı “yangınlı, kanlı” olarak nitelemiştir.⁶⁴

Cemil Seydamet şiir, hikaye ve romanlarının yanı sıra dil ve alfabe ile alakalı makaleler de kaleme almıştır. Seydamet, alfabe değişikliğini zaruri görmüş ve bunu “büyük inkılâbî, tarihî” bir iş olarak nitelemiştir.⁶⁵ Yeni harflerin kabulüyle ortaya çıkan imla problemleriyle ilgilenmiş ve buna dair çözümler üretmeye çalışmıştır. O dil meselesine, sosyalist cihetten yaklaşmıştır. Seydamet, dili inkılap hareketinde kullanılacak güçlü bir silah olarak görmüş, sınıfların ortadan kalktıktan sonra dilin, sınıf savaşında oynadığı rolün de ortadan kalkacağını iddia etmiştir.⁶⁶ O, bir milletin milli dili olamayacağı, kendi dillerinin daha yüksek ve mukaddes olduğunu savunanların milliyetçilik hastalığına sahip burjuva fikirliler olduğu kanısındadır.

Dilin sadeleşmesi ve “temiz” kalmasına da karşı olmuştur. İkinci Ortografi Konferansı'nda alınan “Tilimizde yetimeşmegen terminleri Rusça vasıtasile internatsional terminlerden alaraq mümkün olduğu qadar öz tilimiz usullarına uydurmalı” kararını memnuniyetle aktarmış ve bu kararların dildeki Arapçılığa ve Türkçülüğe “güzel bir şamar” vurulduğunu belirtmiştir.⁶⁷

Seydamet, aynı zamanda Kırım'da ortak bir şivenin yaygınlaştırılmasını istemiştir. Bunun için önerisi, “Orta Yolaq şivesinin ameliy ve nazariy olaraq sınırlarını ta'yin etüb böylelikle tilimizin kelecekte bir şivege doğru inkişafına temel qoymaqdır”.⁶⁸

Cemil Seydamet, genç Sovyet hükümetinden memnundur. O, Sosyalizmin başarısını milyonlarca insanın yürekte bunu istemesine bağlamıştır. Seydamet, makalelerinde SSCB hükümetinin aldığı kararları ibra etmek ve burjuva ideolojisi ile mücadele etmek için uğraşmıştır. Mesela, hükümetin aldığı 5 Yıllık Plan'ı bu zamana kadar herhangi bir yerde görülmeyen büyük bir yapıcılık olarak nitelemiştir. Bunu bir fantezi

⁶⁴ Cemil Seydamet, “Ulu Yol”, *İleri*, I/21 (Yanvar, 1928), s. 34.

⁶⁵ Cemil Seydamet, “Tilimizdeki Anarxiya ve Reaksion Çıqışlara Qarşı”, *İleri*, IV/39 (Mart 1929), s. 4-7.

⁶⁶ a.g.m. s. 5-6.

⁶⁷ Cemil Seydahmet, “Orfografiya Konferensiyasının Yekünleri”, *İleri*, XV/50 (Sentabr, 1929), s. 1-2.

⁶⁸ Cemil Seydahmet, “Tilimizin İnkişafı Yolları ve İmla Konferensiyası”, *İleri*, IX/44 (İyun, 1929), s. 4-5

olarak gören burjuvayı, Sosyalist toplumun bu derece büyük bir güce sahip olmasına akıl erdirememekle itham etmiştir.⁶⁹ Lenin'in ölüm yıl dönümü vesilesiyle yazdığı bir makalesinde, onun ölümünden sonra Lenin'in birçok vasiyetini hayata geçirdiklerini, insaniyetin büyük bir çoğunluğunu cahillikten, savaşlardan kurtarıp, mutluluğa eriştirmek için zor bir vazifeye sahip olduklarını iddia etmiş ve Lenin'in yolundan sapmadan hızlı bir tempo ile Sosyalizm'i kurmaya devam etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁰

Cemil Seydamet, derginin ikinci döneminde en fazla makale kaleme alan yazarlardan biridir. Derginin uzun süre başmuharrirliğini yapmasının yanı sıra Komünist Parti tarafından derginin yayın hayatı bittikten sonra görevlendirilmiş ve Rusya'nın birçok noktasında Sosyalist hükümet için çalışmıştır.

1.2.2. Abdullah Dermenci (1905-1976)

Abdullah Dermenci, şair, edip ve fikir adamıdır. 1905 yılında Yalta'da dünyaya gelmiştir. İlk eğitim aldığı yer Köy Mektebi'dir. Dermenci, Köy Mektebi'ni bitirdikten sonra, yine Yalta'da Öğretmen Okulu'na gitmiş ve 1921-1926 seneleri arasında burada eğitim görmüştür. Daha sonra Akmescit Pedogoji Enstitüsü'nde eğitim almıştır. Abdullah Dermenci, Moskova Jurnalistler Enstitüsü'nde de kurslara katılmıştır.

Yalı Boylu müstear adını da kullanan Dermenci, birçok gazete ve dergide hem yazarlık, hem editörlük hem de muharrirlik yapmıştır. O, *İleri*'de yazdığı şiir, hikaye ve makalelerin yanı sıra, *Yaş Kuvvet* gazetesinde de çalışmıştır. 1931-1933 senelerinde Bahçesaray'da, *Bolşevik* gazetesinde muharrir olarak, 1934-1937 senelerinde ise *Kızıl Kırım* gazetesinde editör ve muharrir olarak çalışmıştır.⁷¹

1941 yılında, Dermenci gönüllü olarak II. Dünya Savaşı'na katılmıştır. Savaş yıllarında *Galebe Bayrağı* gazetesinin editörlüğünü yapmıştır. Savaş esnasında 1943 yılında yaralanmış ve ikinci derece savaş gazisi olarak savaştan ayrılmıştır.⁷²

Savaş sonrasında, Kırım Tatarlarının sürgününden, Dermenci de nasibini almış ve

69 Cemil Seydahmet, "Sosyalizmge", *İleri*, XII-XIII/47-48 (Avgust, 1929), s. 1.

70 Cemil Seydahmet, "Leninizm Bayrağı Altında", *İleri*, I/56 (Yanvar, 1930), s. 1.

71 "Dermenci Abdula İbraimoviç", Entsiklopediya Sučasnoi Ukraini, erişim tarihi: 10.05.2023, https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26271

72 Kurtnezir, a.g.e. s. 115-116.

halkıyla birlikte o da Özbekistan'a sürülmüştür. Özbekistan'da ilk başlarda sovhozlarda çalışmış daha sonra burada da edebi faaliyetlerine devam etmiştir. *Lenin Bayragı* adlı gazetede 1957 yılından 1968 yılına dek çeşitli görevlerde çalışmıştır.

Dermenci, yetmiş yıllık ömrüne birçok eser sığdırmıştır. *Proletar Edebiyatı İçin Küreş: Edebiy Tenkid* (1930), *Poeziyamız Haqqında Fikirler* (1936), *Ayat Destanı* (1970), *Zamandaşlar* (1971), *Saadet İçin* (1976), *Baş Eğmediler* (1979) çalışmaları ve hikayeleri bunlardan bazılarıdır. Dermenci, bütün bunların yanı sıra dergi ve gazetelerde de birçok makale, şiir ve hikaye kaleme almıştır.

Dermenci *İleri*'de edebiyat, dil ve matbuat üzerine makaleler kaleme almıştır. Onun bu dergide, neşrettiği, Yaş Yazıcılar Derneği'ndeki konuşması hem derginin tarihi hakkında, hem de yazarın siyasi fikirleri hakkında bize bilgi vermektedir. O bu makalelerden anlaşıldığı üzere milliyetçilik fikrine uzak bir insandır. O dünyaya sınıf mücadelesi etrafında bakmaktadır ve onun nazarında milliyetçiler burjuva entelijansiyadır. Dermenci, konuşmasının devamında, *İleri*'nin ilk dönem yazarlarını Bolşevizm ile açıktan savaşan Milli Fırkacılar olarak nitelemiş ve onları Tatar Hanlığı'nı tekrar diriltmek istemekle suçlamıştır.⁷³ Dermenci, milliyetçiliği, diğer Sosyalist yazarlar gibi burjuva ile alakalandırdıktan sonra, Bekir Çobanzade'yi Türk-Tatar alemini burjuva yolbaşçılığı altında birleştirmekle itham etmiştir. Bunun gibi birçok suçlama ve eleştiri, Dermenci'nin yeni kurulan SSCB hükümetine bağlılığının bir göstergesidir.

Dermenci, her meseleye sınıf noktai nazarından ve materyalizm yoluyla yaklaşılmasını salık vermiştir. Altaylı'nın "Açlıq Xatireleri" başlıklı hikayesine de sınıf noktai nazarından bir eleştiri getirmiştir. O, Altaylı'nın hikayesinde Tatarları aç ve fakir olarak göstermesine karşılık, onu başka milletlerin fakirlerini görmemekle suçlamış ve onun derdinin fakirlik değil Tatarlık olduğunu iddia etmiştir.⁷⁴

Dermenci, edebiyatta da diyalektik materyalizmin uygulanması gerektiğini düşünür. Proletar edebiyatını ortaya çıkartacak ve zenginleştirecek esas metot budur. Ona göre proletar edebiyatçının görevi yalnızca toplumu diyalektik materyalizm ile göstermek değildir. Aynı zamanda toplumun Sosyalizm kuruculuğu için çalışması gerektiğini de

⁷³ a.g.m. s. 116.

⁷⁴ Abdullah Dermenci, "İleri'nin Çıqmasına Dört Yıl Toluv Münasebetile", *İleri*, II/57 (Yanvar, 1930), s. 11-13.

ifade etmiştir.⁷⁵

İleri yazarları, Kırım'da yeni bir proletar edebiyatı yaratmanın uğraşını vermişlerdir. Abdullah Dermenci de, makalelerinde bu konuya değinmiş ve kendince birtakım çözümler üretmiştir. Proletar Yazıcılar Birliği'nin bir toplantısı münasebetiyle kaleme aldığı yazısında, proletar yazarların önünde duran en esas vazifeyi “rekonstruksiya mevzu”ları astından muvaffaqiyetle çıkacaq proletar yazıcılar yetiştirmek ve proletar edebiyatının bolşevik noqtaiy nazarından generalni sızığını sızmaq” olarak belirtmiştir.⁷⁶ Ona göre edebiyat “sosyalizm için silah” vasıtasına çevrilmesi gereken bir nesnedir.⁷⁷

Dermenci, dergide eleştiri yazıları da kaleme almıştır. Onun eleştirileri daha çok Milli Fırka taraftarları ile milliyetçi olan yazarlara karşı olmuştur. Makalelerinde sık sık Bekir Çobanzade'yi burjuva milliyetçisi olarak suçlamıştır. Veyis Tanabaylı da “onun el tutarı” olarak bu eleştirilere maruz kalmıştır. Tanabaylı'nın “Qırım Genç Proletar Yazıcıları” başlıklı makalesinde, Kırımlı şairlerin şiir tekniği ve edebi fikirlerinin zayıf olduğunu kaydetmesi üzerine, onun asıl niyetinin burjuva milliyetçiliği yapmak olduğunu kaydetmiştir. Dermenci'ye göre Tanabaylı, Çobanzade'ye omuz vererek proleter yazıcıları milliyetçi şairlerden eksik tutmuştur.⁷⁸

Abdullah Dermenci, Veli İbrahim dönemine dair de eleştirilerde bulunmuştur. Tıpkı Cemil Seydamet gibi o da, dergiyi Sosyalist fikirlerin yayılması ve yeni idarenin kuvvetli bir şekilde tesisi için kullanmıştır. 1976 yılında vefat etmiştir.

1.2.3. Ziyadin Cavtöbeli (1905-1991)

Ziyadin Cavtöbeli, 1905 senesinde Kerç şehrinin Cavtöbe köyünde doğmuş şair, yazar ve fikir adamıdır. İlk ve ortaöğretimini köy mektebinde ve rüştiyede tamamladıktan sonra Tokayköy Teknik Okulu'nda eğitim görmüştür. İlk şiirleri *Emgek* adlı bir gazetede basılmış daha sonra, *İleri*, *Kızıl Bayrak*, *Kızıl Yıldız* gibi dergi ve gazetelerde de şiirlerini

⁷⁵ a.g.m. s. 11-12.

⁷⁶ Abdullah Dermenci, “Siyezd Münasebetile”, *İleri*, III-IV/58-59 (Fevral, 1930), s. 1.

⁷⁷ Abdullah Dermenci, “Edebiyatda Köyli İdeologiyası Matifleri Proletar Edebiyatı İçün Küreş”, *İleri*, V/12 (April, 1927), s. 4-5

⁷⁸ Abdullah Dermenci, “Çobanzade ve Onın El Tutarı”, *İleri*, X-XI/65-66 (İyun-İyul, 1930), s. 11-12

yayınlamıştır. 1924 senesinden sonra Akmescit'te taşınan yazar, şiirleriyle burada dikkatleri üzerine çekmiştir. Eğitimi devam ettiği esnada *Yaş Kuvvet* gazetesinin editörü ve mesul katibi olmuştur.⁷⁹

1927-28 yıllarındaki baskı ve milliyetçi avının sürdüğü dönemde, Cavtöbeli, Sosyalist fikirlerine uygun şiirler kaleme almıştır. O dönemde yazdığı “Kızıl Bayrak” şiiri bunlardan birisidir.⁸⁰ 1928 senesinde Teknik Okulu bitirdikten sonra, Alma-Tarhan köyündeki bir okula müdür olarak atanmış, aradan biraz zaman geçtikten sonra ise *Yeni Dünya* gazetesinin mesul katibi olmuştur. 1930-35 seneleri arasında, Fırka, Kırım Devlet Neşriyatları'nda muharrir olarak çalışmıştır. 1935 senesinde silah altına alınmış, 1936-38 yılları arasında da Kırım Devlet Neşriyatı'nda başmuharrirlik yapmıştır.⁸¹ 1938 yılında “halk düşmanı” suçlamasıyla yakalanıp, mahkemeye sevk edilmiş ve 1946 senesine dek hapisshanede kalmıştır. 1947 yılında o da halkı gibi Özbekistan'a gitmek zorunda kalmıştır.⁸²

Ateist bir yazar olan Cavtöbeli, birçok dergi ve gazetede din temalı makaleler kaleme almıştır. “Dinlarnin Zuuru ve Zararları”, “Oraza”, “Kurban”, “Sünnet”, “İslam Dininin Sınıfiy Maiyeti” bunlardan bazılarıdır. Cavtöbeli bunun yanı sıra, II. Dünya Savaşı'ndan önce ve sonra birçok şiir ve edebi makale kitapları yayınlamıştır. Bunlar savaştan önce: *İnqilabiy Şiirler* (1926), *Bahıtlı Buvin Yırları* (1937); savaştan sonra ise: *Yırla İnsan* (1970), *Şiirler* (1978), *Edebiyat Sevdaları Edebiy Maqaleler* (1983), *Ayırılmaz Dostlarım* (1986), *Yaş Dostlarıma* (1987) adlı kitaplarıdır.

İleri sayfalarında Cavtöbeli şiirlerinden ayrı olarak din ve siyaset temalı makaleler de kaleme almıştır. Daha yirmili yaşlarının başında olan Cavtöbeli, yeni kurulan SSCB idaresinin fikirlerine bağlı gözükmemektedir. Hatta o, inkılabın savaş tarikiyle geleceği fikrinde olmuştur. Kapitalist memleketlerde, kooperatif vasıtasıyla sulh yoluyla komünizm gelmesini mümkün görmemiştir.⁸³ Kooperatifler vasıtasıyla köylerde

79 Kurtnezir, a.g.e. s. 117.

80 Başlangıçtan Günümüze Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, C.13, erişim tarihi: 22.06.2023, (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/11858,kirimturktataredebiyatipdf.pdf?0>)

81 Kurtnezir, a.g.e. s. 117

82 Yusuf Ali, “Zeini Quvetli Şair-keday em de Publitsist-Ziyadin Cavtobeli”, erişim tarihi: 22.06.2023, (<http://leylaemir.org/lat/literary-gallery/javtobeli/javtobeli.php>)

83 Cavtöbeli “Kooperatif Küni Münasebetile”, *İleri*, X/45 (İyun, 1929), s. 1-3.

Kapitalist unsurların yıkılacağı ve Sosyalizmin daha hızlı tesis edileceği kanaatindedir.⁸⁴

Cavtöbeli, SSCB'nin 5 Yıllık Planı'nı ve Sosyalist idarenin tesisini desteklemiştir. Kırım'da, 5 Yıllık Planı'nın ehemmiyeti ve maksadının açık suretle anlatılması için çabalamış ve milyonlarca işçinin iştirak ve iradesiyle tüm güçlükleri yenerek eski Rusya arazisinin tamamını Sosyalist memleketine çevirme çağrısında bulunmuştur.⁸⁵ *İleri*'de Sosyalist ideoloji ile makaleler kaleme alırken, “burjuva milliyetçisi” ve “halk düşmanı” ithamlarından kurtulamamıştır. Bu durumu üstü kapalı bir şekilde derginin farklı makalelerinde görmek mümkündür. Mesela Abdullah Dermenci, Cavtöbeli'nin eski şiir nazım türlerine riayet etmesinden rahatsızdır. Onu eski şiirlerin etkisi altında kalmakla daha da önemlisi şiirlerinin Çobanzade'ninkine benzemesiyle itham etmiştir. Dermenci makalesinin devamında Cavtöbeli'de köylü burjuva psikolojisinin hakim olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶

Dermenci'nin Yalı Boylu müstear adıyla yazdığı başka bir makalesinde ise tümüyle Cavtöbeli'nin şiirleri üzerine yoğunlaşmıştır. Çobanzade'nin şiirlerindeki “Şark” vurgusunun, Cavtöbeli'de de olduğunu söyleyen Dermenci, milliyetçi yazarları hiç Batı'ya (Avrupa'ya) gitmemekle, “İslam ümmeti” çok olan “Şark”a bilinçli bir surette gittiklerini kaydetmiştir. Cavtöbeli'yi bu makalesinde de köylü küçük burjuva ideolojisini aksettirmekle suçlayan yazar, onun milliyetçilik yüklü şu şiirini aktarmıştır:

Cavtöpe'dir tuğan köyim

Carlı Tatar aslı soyım.

Babam, dedem sabancıdır.

Ğayrı bize yabancıdır.

Cırladığım cartı cırlar,

Dolandığım derin sırlar,

İşte onun nağışdır,

84 Cavtöbeli, a.g.m. s. 2-3.

85 Cavtöbeli, “Milyonlarca Emekdarlar İradesile”, *İleri*, XII-XIII/47-48 (Avgust, 1929), s. 2.

86 Abdullah Dermenci, “Edebiyatda Köyli İdeologiyası Matifleri Proletar Edebiyatı İçün Küreş”, *İleri*, V/12 (April, 1927), s. 4-5

Serin talğın baqışdır.⁸⁷

Dermenci, Cavtöbeli'nin şiirlerinde 1926 senesine kadar büyük bir çoğunluğunda bu fikrin gözüktüğünü kaydetmiştir.⁸⁸ Cavtöbeli'nin, edebi yönden proleter edebiyatçıları tarafından tenkide uğramasının en mühim nedeni, onun eski edebiyatı devam ettiren şiirleri olmuştur. Bu şiirler hem biçim bakımından, hem de kullanılan motifler bakımından zararlı görülmüştür.

Ziyadin Cavtöbeli, *İleri*'de din karşıtı kimi makaleler de kaleme almıştır. Bu makalelerin bir kısmı kurban ve oruçla ilgilidir. Cavtöbeli, İslam dininin ortaya çıkmasıyla ilgili de bir makalesini dergide neşretmiştir. Materyalist ve ateist fikirlerin hakim olduğu *İleri*'de, Cavtöbeli, İslam dinine ve ibadetlere bu materyalist yöntemlerle yaklaşmış ve açıklama getirmeye çalışmıştır.

Cavtöbeli 1991 yılının haziran ayında, vatanı Kırım'dan uzakta, Özbekistan'da vefat etmiştir.

1.2.7. Kerim Camanaklı (1905-1965)

Kerim Reşidov adıyla da bilinen Camanaklı, 1905 senesinde Camanak köyünde doğmuştur. Şair kimliği ile önplanda olan Camanaklı aynı zamanda filolog, fikir adamı ve folklorcüdür. Camanaklı, ilk eğitimini iptidai mektepte almış, inkılaptan sonra ise evvela Akmesic'teki Pedogoji Teknik Okulu'nda, ardından Pedogoji Enstitüsü'nde eğitim almıştır. Burada Tarih ve Filoloji Fakültesi'ni bitirdikten sonra, yüksek lisans yapmıştır. Daha sonra Şamil Toktargazi ile alakalı yaptığı çalışmayla doktora eğitimini tamamlayarak Filolog unvanını almıştır.⁸⁹ İlk şiirlerini 1920'li yıllarda yazmaya başlayan

87 Türkiye Türkçesiyle:
Cavtöpe'dir doğduğum köy,
Yoksul Tatar aslı soyum
Babam, dedem sabancıdır
Başkası bize yabancıdır

Söylediğim zavallı şarkıları
Dolandığım derin sırları
İşte onun nakışdır
Serin dalgın bakışdır.

88 Yalı Boylu, "Nefis Edebiyatda Köyli İdeologiyası Matiflerine Qarşı ve Proletar Edebiyatı İçün Küreş", *İleri*, VIII/63 (Mayıs, 1930), s. 12-14.

89 Kurtnezir, a.g.e. s. 113.

Camanaklı, *Yeni Dünya*, *İleri*, *Yaş Kuvvet* gazete ve dergilerinde ilk şiirlerini neşretmiş, 1927 yılında ise “Azatlık Şarkıları” adlı şiir kitabını bastırmıştır. 1935-1941 yılları arasında Kırım’da bulunan Dil ve Edebiyat Araştırmaları Enstitüsü’nde, Edebiyat ve Folklor Bölümü’nün müdürlüğünü yapmıştır. Buradaki müdüriyeti sırasında Kırım Tatar folklorü ile alakalı birçok çalışma yapmıştır. Kırım Tatar halk masalları ve efsaneleri ile ilgili çalışan ilk yazarlardandır.

II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi üzerine 1941 yılında savaşa gitmiştir. Kırım’ın Nazilerce işgal edilmesi üzerine ailesini Kazan’a taşımıştır. Ailesinden bir müddet uzak kalan Camanaklı, savaş bitimine dek Semerkant’ta, Pedogoji Enstitüsü’nde hocalık yapmıştır. 1945 yılında Kazan’a gitmeye çalışan Camanaklı’ya izin verilmemiş, Tataristan’da yer alan Alaboga şehrine taşınmış ve vefatına kadar orada yaşamıştır.⁹⁰

İleri’de birçok şiir kaleme almıştır. Geleneksel şiir biçimlerini de kullanan toplumsal ve endüstriyellemenin getirdiği yeniliklerle ilgili şiirler yazmıştır.

1.2.8. Diğer Yazarlar

İleri, Kırım’da eli kalem tutan neredeyse herkese açık bir dergidir. Burada Kırım’ın meşhur yazar, ilim adamı ve şairleri kadar, halktan kişilerin de şiirleri ve eserleri yayınlanmıştır. Bundan dolayı birçok yazar, *İleri*’nin sabit yazarı değil birer misafiri olmuşlardır.

Bunların yanı sıra dergide makaleler kaleme almış ancak kimliğini tespit edemediğimiz yazarlar da olmuştur. Mesela, A. Özenbaşı bunlardan biridir. Dergide özellikle kolhoz ve sovhoslar ile ilgili olmak üzere, SSCB hükümetinin Kırım’da tatbik ettikleri siyaseti tasdik etmek maksadıyla birçok makale kaleme almıştır. Biz bu şahsın öncelikle Milli Fırka’nın önderlerinden ve *Tercüman* ve *Millet* gazetesi yazarlarından, milliyetçi fikirleriyle bilinen Ahmet Özenbaşı (1893-1958) olabileceğini düşündüysek de, Ahmet Özenbaşı’nın 1928 senesinde hapis cezasına çarptırılması ve A. Özenbaşı imzasıyla makaleler kaleme alan yazarın bu tarihten sonra da makalelerinin neşredilmesi

90 Elfine Sibgatullina, “Doğumunun Yüzüncü Yılında Kırım Tatar Folklorcusu Kerim Camanaklı”, *Milli Folklor*, 65 (2005), s. 37-39.

dolayısıyla farklı şahıslar olduğuna hükmettik. Dolayısıyla, bu yazarın kimliği ve hayat hikayesine dair, elimizde bulunan makaleleri dışında bir evrakı tespit edemedik.

Dergide saydığımız yazarların dışında Cafer Gafar (Derviş), Veis Tanabaylı, Nuriye, Abdullah Latifzade, Seyid Halil, V. Kutubzade, Yakub Musannif gibi fikir adamı, şair ve yazarlar da zaman zaman makale, şiir ve hikayelerini yayımlamıştır.

Derginin yazar kadrosu oldukça çeşitlidir. Yazarların bir kısmı yeni kurulan idarenin sunmuş olduğu ideolojiye karşı hevesli gözükmetedirler. Değişen siyasi atmosfere daha kolay uyum sağlayan bu yazarların kuşkusuz temel motivasyonlarından biri milli ve kültürel özelliklerine karşı SSCB'nin, Çarlık Rusyası'na nazaran daha müsamahakar davranmasıdır. Yazarlar böylece hem Çarlık Rusyası'nın Ruslaştırma politikalarını eleştirebilme fırsatı yakalayabilmiş hem de Tatar kimlikleriyle Sosyalizm urbası altında siyaset yapabilme imkanına erişmişlerdir. Bu yazarların yeni idari yapıyı samimi bir şekilde desteklediklerini söyleyebiliriz.

Sosyalist yazarların yanı sıra milli endişeleri olan ve daha sonraki yıllarda milliyetçilik suçundan idam edilen yazarlar da *İleri*'de yazılar kaleme almışlardır. Bunlar milli özelliklerini koruyarak Sovyet sistemine uyum sağlamaya çalışmışlardır. Sık sık eski fikirlerinden uzaklaştıklarını söylemek zorunda kalan bu yazarlar, bilhassa derginin ikinci devrinde yoğun bir şekilde eleştirilmişlerdir. Bu yazarların zaman içerisinde dergiden uzaklaştırıldıklarını söyleyebiliriz.

Bundan sonraki bölümde ise, dergide yoğun olarak işlenmiş konuları, dergideki makaleler ışığında bir incelemeye tabi tutacağız. Böylelikle Kırım'daki siyasi, kültürel ve iktisadi değişime karşı *İleri* yazarlarının nasıl bir tutum sergilediğini göstermeyi hedefliyoruz.